

22-24 Eylül 2002
İstanbul - Türkiye

6. Uluslararası Bediüzzaman Sempozyumu

Risale-i Nur Işığında Küreselleşme ve Ahlâk

 NESİL

22-24 Eylül 2002
İstanbul - Türkiye

6. Uluslararası Bediüzzaman Sempozyumu

Risale-i Nur Işığında Küreselleşme ve Ahlâk

Danışman:
Prof. Dr. Faris Kaya

Editör:
Abdullah Albayrak

Tashih:
Orhan Güler

Mizanpaj:
Ömer Demirtaş

Kapak:
Mesut Sarı

Üretim Sorumlusu:
Ali Osman Macit

ISBN: 975-269-020-3

Baskı: Temmuz-2004

Baskı-Cilt:
Nesil Matbaacılık
Sanayi Cd. Bilge Sk. No: 2
34196 Yenibosna / İstanbul
Tel: (0212) 551 32 25 pbx

NESİL YAYINLARI
Sanayi Cd. Bilge Sk. No: 2 Yenibosna
34196 Bahçelievler / İstanbul
Tel: (0212) 551 32 25 pbx
Faks: (0212) 551 26 59

İnternet: www.nesil.com.tr
e-posta: nesil@nesilyayinlari.com

© Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince bu eserin yayın hakkı anlaşmalı olarak Nesil Basım Yayın'a aittir. İzinsiz, kısmen ya da tamamen çoğaltılıp yayımlanamaz.

Risale-i Nurlarda Ahlâkî Küllîler

Dr. Muhammed Harrubat*

1. Mukaddime:

Risale-i Nurlar, çeşitli görüşleri ifade eden bir ahlâkî ıstılahlar hazinesini içerir. Bu çalışmada, Risale-i Nurlardan elimize ulaşan bir kısım kaynaklardan ahlâkî küllîleri tecrîd edip çıkarmayı amaçladık.

Araştırmamız dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde “ahlâkî küllîler”i mefhum ve şekil bakımından inceledik. İkinci bölümde ahlâk mevzuuyla ilgili metodik görüşleri açıkladık. Üçüncü bölümde aralarında Nursî'nin de bulunduğu İslam düşünürlerine göre “ahlâkî küllîler”in tasnif tarzını açıklığa kavuşturduk. Dördüncü bölümde ise Risale-i Nurların bir kısmından (önceki üç ahlak makamı, yani iman, takva ve salih amel makamları gereğince) çıkardığımız ahlâkî küllîleri tasnif ettik. Bunları, konuları gereğince sunduk ve ahlâkî hükümlere göre düzenledik.

Bu çalışma, aynı zamanda Risale-i Nurlardaki ahlâkî küllîleri kapsayan bir sözlük oluşturulması yolunda düşünmeye davet eden bir çabadır. Allah'tan kolaylık, yardım ve doğrulukta sebat dileriz.

2. Ahlâkî Küllîler: Mefhum ve Şekil

a) Mefhum:

* Dr. Muhammed Harrubat: Fas doğumlu olup halen Fas/Merakeş Kadıyyaz Üniversitesi Edebiyat ve İnsani İlimler Fakültesinde öğretim üyesidir. Gerek ülke çapında, gerekse uluslararası alanda çok sayıda sempozyum ve konferanslara katıldı. Kendi alanındaki kitap çalışmalarının yanı sıra Said Nursi ve görüşleriyle ilgili makaleleri bulunmaktadır.

Mefhum ile “ahlâkî küllîler” terimine verilen manayı/manaları kast ediyoruz. “Ahlâkî küllîler,” iki kelimededen mürekkep olan bir terimdir. Burada bizi “küllîler” kelimesinin tarifi ilgilendirmektedir.

Bu terimi, dilciler, mantıkçılar, usûlcüler ve filozoflar sayı veya başka bir şeyle izafet terkibi içinde kullanagelmişlerdir. “Küllîyyât,” dilcilere göre “küll” kelimesindedir; bir şeyin mecmuu için kullanılan bir isim ve küllî olan şeyin sıfatıdır. Bir şeyin küllîliği, onun bütünüdür, yani cem’ ile vasıflandığı hususta nihayete ulaşmış halidir.¹ Mantıkçılar onu “cins, nev’, fasl, hassa ve araz-ı amm”² olarak sınırladıkları beş küllî ile vasıflandırır. Nitekim usulcüler de makâsıd-ı şeria konusunda aynı şeyi yaparlar ve makâsıd-ı beş küllî ile sınırlarlar. Onların isti’malinde bunlar “zaruriyyât-ı hams” adıyla meşhurdur. Bu beş zarurî maksad, “din, can, akıl, nesil ve malın korunması”dır.³

Felsefede küllîlere dair incelemeler, büyük bir ihtilafa yol açmıştır ve bu bahis, felsefe tarihindeki en müşkil meselelerden biri sayılmıştır. Bu konuda en büyük ihtilaf da onun kaynağı (merciyet) hakkındadır: Acaba o zihinde mi yoksa haricte mi mevcuttur? Bu konuda vücudî (ontolojik), ismî (nominalist) ve tasavvurî (idealist) okulların görüşleri çarpışmıştır.⁴

“İslam düşüncesi”nde “ahlâkî küllîler” meselesine gelince; burada küllîler iki asıl’a racidir: Kur’an-ı Kerim ve Sünnet-i Nebeviye. Nursî, Risalelerde birçok yerde bu kaynaklığı tarif eder.⁵ Burada küllîler, “ahlâk hususunda kendi altında toplanan veya kendisinden kaynaklanan her şeyi cami olan” anlamına gelir. Risale-i Nurlarda “Ahlâkî Küllîler” başlığından kastettiğimiz mana da budur. Bununla cüz’î veya küllî hükümlerin kendi tahtında toplandığı şeyi kastetmekteyiz.

Said Nursi Risalelerde küllî bir ahlâkî hükmü yazarken, onun zımında yer alan ve konuyu incelemek için zarurî gördüğü faziletleri de zikreder. Buna misal olarak şunları verebiliriz:

- “Kendi nefsinden başla,” bir küllî ahlâkî kazıyyedir. Bunun zımında başka ahlâkî kazıyyeler de zikreder. Mesela “nefsin akla boyun eğmesi,” “nefsin pence-relerinin kapanması,” “sahabe-i kiramin tariki,” “en kötü unutmama, nefsi unutmadır,” “gururu bırak, selefeye yakından bak.”⁶

Yine aynı konuyla ilgili şu misal verilebilir:

¹ İbn Manzur, Lisânu'l-Arab, lâm harfi ve kâf faslı, 14/110, Bulak baskısından faksimile baskı, ed-Dâru'l-Misriyye li't-te'lif ve'n-neşr. Ayrıca bk. Murtazâ Zebidi, Tâcu'l-arus, 15/959, Dâru'l-fikir baskısı, 1994.

² Bk. İbn Rüşd, Telhisu Kitâbi Aristutâlis fi'l-cedel, thk. Muhammed Selim Sâlim, s. 16 vd., el-Hey'etu'l-Misriyyeti'l-Amme li'l-Küttâb, 1980. Ayrıca bk. Tehânevî, Keşşâfu istilâhâti'l-fünun, 3/1261, Dâru Sâdir, Beyrut.

³ Bk. Şâtibi, Muvâfakât, 2/20, thk. Ebu Ubeyde Meşhur b. Hasen Alu Selman, Dâru ibn Affan, 1. baskı, 1997.

⁴ Bk. Cemil Saliba, el-Mu'cemu'l-felsefi, 2/239-240, Dâru'l-kuttâbi'l-Lübânî, 1. baskı, 1973.

⁵ Özellikle bu mevzuyla ilgili olarak bk. Murşidu ehli'l-Kur'ân, s. 81, 91; a.g.e. Bk. Es-Sünnetu'n-nebeviyye mirkâtun ve minhâc (Kulliyâtu resâilî'n-nur/3), Arapçaya trc. İhsan Kasım es-Sâlihi, Sözler Yayınevi, 1. baskı, 1997.

⁶ Bk. Murşidu ehli'l-Kur'ân, s. 20-43.

-“İman hizmeti en yüce vazifedir.” Bu, küllî bir ahlâkî kaziyedir. Onun zımında şu kaziyeleri zikreder:

“İmanı kurtarmak bu zamandaki en büyük iyiliktir;” “iman hizmeti her şeyin üstündedir;” “imanla meydan okumak;” “iman, hayatın ekmeği ve tasavvuf meyvésidir.”¹

“Tevil” bakımından ele alındığında ise küllînin İslamî söylemde bu mevzu içindeki kullanımı, mantikî söylemdeki istimaline kıyaslanamaz. Mantikî söylemdeki kullanımı, onun sadece “cüz’î” karşıtı olarak varid olduğunu gösterir. Çünkü cüz’î ona ve o da cüz’îye delalet eder. Ancak burada mesele iki açıdan farklılık arz etmektedir:

1-İslam ahlakı ancak bir bütün olarak ve küllî kalıbı içinde ele alınabilir. İslam ahlakında bir şeyin fikrî ve amelî şeklinde iki mertebeye ayrılmasına yer yoktur. Bu sebeple istimalde “ahlâkî cüz’î” ortadan kalkar ve onun karşıtı kullanıma hakim olur.

2-Terim olarak ahlâkî küllî için verdiğimiz ma’na ancak araştırma ve tasnif seviyesindedir. Mevzu ve mazmun seviyesine gelince mesele son derece izafidir. Ahlâkî küllî, bir bağlamda bu sıfat üzeredir; bir başka bağlamda ise “ahlâkî cüz’î”ye dönüşür. Bunun aksi de variddir. Bunun sebebi şudur:

Her ahlâkî hasleti başka ahlâkî hasletler takip eder; yine her haslet, bir diğerini peşinden çağırır. Bu, İslam ahlakının esnekliği, şumulü ve muhtelif hasletlerin birbirine tedahül etmelerinden kaynaklanır. Yine o, çeşitli mertebe ve mevkilere göre değişmesinden kaynaklanır.²

b) Şekil:

Bu küllîlerin şekli, onlara sirayet etmiş olan ölçülerin farklılığı oranında farklılık arz eder:

1-“Ahlâkî küllî,” fert ve cemaat ölçüsü bakımından nasihat sigasıyla veya ümmetin tümüne nasihatla emr sigasıyla gelir. Bunun misali şudur:

“Tüm cemaatin mahsulünü bir tek şahsa isnad etmeyiniz.”³

Bazen de her bir ferd için gelir: “Vazifene bak.”⁴

2-“Ahlâkî küllî,” ifrâd ve terkîb ölçüsü bakımından müfred olarak da —“adâlet”⁵ gibi— mürekkep olarak da —“davetini ulaştır, başarıyı Allah’a bırak”⁶ gibi— gelir.

3-Ahlâkî hükümlerin şekli, soru, tekid, emr ve nehiy bakımlarından farklılık arz eder. Soru sigası üzerine gelen bir kaziyeye misal şudur:

¹ Bk. A.g.e., 44-79.

² Bk. Bediüzzaman’ın Murşidu ehli’l-Kur’ân’da “menzillerin değişimiyle ahlâkın değişimi” başlığı altında yazdıkları. Orada ahlâkın nispliliğini savunur; s. 170 vd.

³ Bk. Murşidu ehli’l-Kur’ân, s. 105. RNK, s. 1383.

⁴ A.g.e., s. 108. RNK, s. 1383.

⁵ Bk. El-Lemeât, s. 523. RNK, s. 800.

⁶ Murşidu ehli’l-Kur’ân, s. 108. RNK, s. 1383.

“Hakikat ilmi nasıl elde edilir?”¹ “İnayet-i Rabbâniyeyi ilâna niçin mecburuz?”²

Tekid sigası ile gelen bir kaziyye misali şöyledir:

“Âhirete imanın zorunluluğu,”³ “şekva ancak belâdır.”⁴

Nehy sigası ile gelen kaziyye misali şöyledir: “Sineklerin sokmalarıyla meşgul olmayın.”⁵ “Nefse hüsn-ü zanda bulunmayın.”⁶

Emr sigası ile gelenler ise iki türdür. Biri hafif emir türündendir: “Kardeşinin hatalarını küçük gör.”⁷ “Aranızda hoşgörülü olun.”⁸ Bir diğeri ise şiddetli emir türündendir: “Himmetin, halkı değil Hâlık’ı razı etmek olsun.”⁹ “Dini dünyevî kazançlara vesile kılma.”¹⁰

4-Onun üslubundaki ahlâkî küllilere baktığımızda, bu küllilerin sakındırma, tenbih ve taltif bakımlarından da farklılık arzettiğini görürüz. Sakındırma üslubuyla gelenlere misal olarak şunu verebiliriz:

“Fikir ticaretinde aldatmaktan sakının.”¹¹ “İns şeytanlarından sakın.”¹²

Tenbih/ikaz üslubuyla gelene misal olarak şu verilebilir:

“Cedelleşmekten kaçının.”¹³ “Boğulmadan önce uyan.”¹⁴

Taltif üslubuyla gelene misal de şöyledir:

“Faziletin lâzimesindedir ki...”¹⁵ “İman, rahatlıktır.”¹⁶ “Şefkat tokatları.”¹⁷

5-Sonra bunlar önce genelleme (icmal) sigasıyla gelir; ardından ahlâkî cüz’î şeklinde tafsile gidilir. Bazen de cüz’îler, sayfalarca ele alınıp ayrıntılı olarak işlenir. Başka bazı durumlarda da birkaç satırda açıklanır. Bazen ahlâkî küllî, müs-

¹ A.g.e., 66.

² A.g.e., 126.

³ Bk. Murşidu’ş-şebâb, s. 85; Arapçaya trc. İhsan Kasım es-Sâlihi, Sözlere Yayınevi, 1. baskı, 1997.

⁴ Murşidu ehli’l-Kur’ân, s. 117.

⁵ A.g.e., s. 115.

⁶ A.g.e., s. 40.

⁷ Murşidu ehli’l-Kur’ân, s. 114.

⁸ A.g.e., s. 124.

⁹ A.g.e., s. 132.

¹⁰ Bk. El-Melâhık, s. 243. RNK, s. 1691.

¹¹ Murşidu ehli’l-Kur’ân, s. 226.

¹² A.g.e., s. 225.

¹³ A.g.e., s. 123.

¹⁴ Bk. Murşidu’ş-şebâb, s. 133.

¹⁵ Murşidu ehli’l-Kur’ân, s. 111.

¹⁶ Murşidu’ş-şebâb, s. 60.

¹⁷ Bk. El-Lemeât, s. 66. RNK, s. 602.

takil bir cümle halinde gelir. Bunun misali, ihlasın şartları konusunda zikredilenlerdir.¹

6-Sonra bunlar, muayyen bir yerde lafzen tekrarlanırken, bir başka yerde mânâ ile tekrarlanır. Bazen Risâlelerde bir başka mevzuda bunlar iççe girerler. Bunun misali çoktur.

Bu kısımda “ahlâkî küllîler”i mefhum ve şekil bakımından ele aldık. Peki Risâle-i Nûrlar’da ahlâk sorununu araştırmada söz konusu olan muhtelif seviyeler içerisinde “ahlâkî küllî”yi araştırma nerede durur?

3. Ahlâkî Küllîler: Metodik Bir Bakış Açısı:

Said Nursi’nin ahlâk sorununa bakışının araştırılmasında üç seviyenin bulunduğu görülür:

1. Seviye: Burada, “Nursi’ye göre ahlâk terimi”nin araştırılması yer alır. Ahlâk kendi başına müstakil bir ilimdir; onun kendine has kaynakları, metodu, hedefleri, ıstıhahları ve o alanda önde gelen şahsiyetler bulunmaktadır. “Ahlâk” terimi hakkında belirleme, soyutlama, sınıflandırma ve inceleme bakımlarından yapılacak bir araştırma, aslında ahlâk ilminin tümü hakkında bir araştırmadır. Bu çalışmada bu birinci seviyedeki araştırma söz konusu edilmemektedir. Çünkü bu, Risâle-i Nûrlar’daki ahlâk terimine yönelik bir ıstıhah incelemesini yürütecek organize bir ortak çalışma gerektirir.

2. Seviye: Bu seviyede Nursi’ye göre “ahlâkî küllîler”in araştırılması söz konusudur. Bu seviye, önem bakımından her ne kadar ilkiyle aynı değerde değilse de ondan hemen sonra gelir ve onu tamamlar. Biz bu makalede bu seviyeyle ilgili bir araştırma yaptık.

3. Seviye: Bu seviyede ahlâk konusu genel olarak ele alınır. Mesela ahlâkî hasletlerden birinin mahmûd veya mezmûm oluşunun araştırılması gibi. Burada Nursi’nin sözünün tahlili ve yorumu yapılır. Yahut, Risâle-i Nûrlar’dan araştırmacının kanaatine göre kendi uzmanlık sahasının mahiyetine uygun olan bir ahlâk meselesi seçilir. Bu araştırma seviyesi de her yönüyle önem arzeder.

Bizim burada 2. seviyeyi seçmemizin metodik ve epistemolojik sebepleri bulunmaktadır. Şöyle ki:

Ahlâkî küllîler, ahlâk araştırmasında her şeydir. Sonra onlar, epistemolojik bir giriş durumundadırlar ve oradan yola çıkarak Risâle-i Nurlar’da geçen ahlâkî hükümleri anlamak mümkün olabilecektir. Yine aynı yerden hareketle, ahlâka derinlemesine nüfuz etmek, mümkün olabilecektir. Bu küllîlerle ilgili unsurların çoğu, Nûr talebelerinin Üstad’a sordukları sorulardan oluşmaktadır. Birçok defa bu risaleler, kısa ve küçük olmaların rağmen, —bir talebenin Risâlelerle olan tecrübesinden ilham alan— ahlâkî küllîlere sahip başlıklar alırlar. Mesela bunun bir misalini Lâhikalar’da buluruz. Ayrıca bu küllîler bizzat Said Nursi’nin yazdıklarından doğrudan tesbit edilebilir.

¹ Bk. El-Lemeât, s. 229, 4. şart. RNK, s. 663.

Külliîler, müellifin kendi metoduna göre tahsis ettiği kısa başlıkların ardında yer alır: “İşâret,” “Nokta,” “Sual,” “Lem’a,” “Söz,” “Makam,” “Esas,” “Vech,” “Sır,” “Müzekkire,” “Remz,” “Mahal,” “Hikmet,” “Nûr mertebesi,” “İkaz,” “Fıkra,” “Hatırat,” “Fasıl,” “Bâb,” “Netice,” “Şua” vb.

O halde, bu, Nursî’ye göre ahlâk ve ahlâkî külliîlere dair araştırmaya yönelik metodik bakış açılarından biridir. Burada araştırma yollarının mertebeleri zımında araştırmada takip ettiğimiz yolun mertebe ve mevkiini açıkladık ve diğerlerini değil de niçin bu yolu tercih ettiğimizi ortaya koyduk. Bundan sonra geriye, bu ilimde meşhur olan İslam düşünürleri arasında Nursî’nin yerini açıklığa kavuşturmak kalmaktadır. Söz konusu düşünürler, faziletlerin esaslarını belirlemişler ve farklı ölçülere göre ahlâkî külliîleri belirlemişlerdir. Aşağıda bu konuyu ele alacağız.

4. İslam Düşünürlerinde ve Said Nursî’de Ahlâkî Külliîler:

a) İslam Düşünürlerine Göre Ahlâkın Tasnifi:

Ahlâkî faziletlerin (*mekârimu’l-ahlâk*) esasları konusunda filozoflar, fakihler, muhaddisler, edîpler, şâirler, düşünürler, vâizler ve zâhitler görüş beyan etmişlerdir. Onların görüşleri çeşitli meselelerde farklılık arzeder; başka bazı hususlarda ise birleşir. Yine ahlâkî külliîleri sayma ve tarifte belli bazı noktalarda ihtilaf ederken, başka bazı noktalarda ise ittifak ederler. Burada bunlardan bir kısmına işaret edeceğiz ve ittifak edenleri, ihtilaf edenleri ve hakkında ihtilaf edilen konuları, ihtilafın türü ve mevzuu bakımından ele alacağız. Tüm bunları yapmaktan amacımız, bu ilim dalında fikir yürüten İslam düşünürlerinin tasnif ve tertipleri bağlamında Nursî’nin ahlâkî külliîlere dair tasnifinin mevkiini açıklığa kavuşturmaktır.

Ahlâkî külliîler, alimlerin tarifinde ihtilaf ettikleri ahlâkî faziletlerin (*mekârim-i ahlâk*) esaslarıdır:

a-Bazı alimler bunları dört esasta toplar: Bunlar “hikmet, şecaat, adâlet ve iffet”tir. Bunlar, filozofların istikrâ ve istinbat yoluyla hakkında görüş beyan ettikleri esaslardır. İbn Miskeveyh,¹ Râgıb el-İsfahânî,² Gazâlî,³ Ebu Bekir İbn Arabî⁴ ve başkaları bu esasları zikretmiştir. Onların tasavvuruna göre, bu dört fazilet, üç kuvvetten doğar: Fikir kuvveti, gazab kuvveti ve şehevî kuvvet.⁵

b-Bazıları, ana faziletleri dört sayısına hasrederler, ancak hikmet yerine sabrı koyarlar. Bunlardan biri İbn Kayyım el-Cevziyye’dir. O, güzel ahlâka ait ahlâkî külliîler ile kötü ahlâka ait ahlâkî külliîler arasında bir karşılaştırma yapmış ve ilkinin “sabır, iffet, şecaat ve adalet”e, ikincisini de “cehalet, zulüm, şehvet ve

¹ Bk. Tehzibu’l-ahlâk ve tathiru’l-a’râk, s. 65.

² Ez-Zeria ilâ mekârimi’ş-Şeria, s. 142.

³ İhyâu ulumiddin, 3/73.

⁴ El-Avâsım mine’l-kavâsım, 1/198.

⁵ Ez-Zeria ilâ mekârimi’ş-Şeria, s. 142.

gazab”a hasretmiştir.¹ Ancak o, *Kitâbu'l-fevâid*'de başka tasnifler de ortaya koyar. Mesela bir yerde şöyle der:

“Hataların esası üçtür: Kibir, hırs ve hased.”²

Bir başka yerde ise şöyle der:

“Büyük küçük tüm günahların esası üçtür: Kalbin Allah'tan başkasına bağlanması, gazab kuvvetine ve şehvet kuvvetine itaat.”³

c-Bazı alimler de hem sayı hem de içerik bakımından ihtilaf etmişlerdir. Mesela Hafız İbn Cevzî ile Hafız İbn Hacer bunlardandır.

İbn Cevzî, ahlâkî küllîleri beş esasta toplar: “Kerem, îsâr, ayıpları örtüp marufu açığa çıkarmak ve câhile hilm ile muamelede bulunmak.”⁴

İbn Hacer de küllîleri beş esasta toplar. Bir muhaddis olarak o, bunu, Hz. Hatice'nin Hz. Peygamber'e söylediği şu sözlerden istinbat eder:

“Hayır vallahi, Allah seni asla zelil etmez. Sen akraba hakkını gözetirsin, ziyâfa yardım edersin, yoksula kazandırırısın, misafire ikramda bulunursun, Hak'tan gelen belâ ve âfet anında yardıma koşarsın.”⁵

İbn Hacer, bu hadise şöyle bir yorum getirir:

“Hz. Hatice, ebediyen olmayacağına yemin ettiği hususa istikrâî bir tarzda delil getirmiş ve onu ahlâkî faziletlerin esasları ile vasıflandırmıştır.”⁶

Söz burada Nebi (as)'a racidir.

d-Bazıları da bunları 10 esasta toplar. Bunlar sırasıyla şöyledir:

“Akıl, din, ilim, hilm, cömertlik, sıdk, birr, sabr, şükür, yumuşaklık.”

Bu 10 fazilete hasreden ifade, Ali b. Ebî Talib gibi bazı sahabîlere de isnad edilir. Bazı müteahhir yazarlar da bunu esas almışlardır.

e-Bazıları da dindeki ahlâkî faziletlerin esasını üç makama ayırır ve bunu Cibrîl hadisinden istinbat eder. Söz konusu hadiste üç makam zikredilmektedir: İslam, iman, ihsan.⁷ Her bir makam için orada gerekli olan ahlâkî faziletler zikredilir.

b) Said Nursî'de Ahlâk'ın Tasnifi:

Said Nursi şöyle der:

¹ İbn Kayyım, *Medâricu's-sâlikin*, 3/308, thk. Muhammed Hâmid el-Fekâ, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, Beyrut, 1972.

² *Kitâbu'l-fevâid*, s. 81, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 3. baskı, 1983.

³ *A.g.e.*, s. 81-2.

⁴ *Saydu'l-hâtir*, s. 383.

⁵ Bu, uzun bir hadisin bir kısmıdır. Hadisi, Buhâri *Kitâbu bed'i'l-vahy*'de Hz. Aişe'den nakleder, bk. *Fethu'l-bâri bi-şerhi*' sahihi'l-Buhâri, 1/22, no 3, thk. Abdulaziz b. Baz, Dâru'l-fikr.

⁶ *Fethu'l-bâri*, 1/24.

⁷ Bk. *Ravzatu'l-ukalâ*, s. 24.

“Bugünlerde, Kur’ân-ı Hakîm’in nazarında, imandan sonra en ziyade esas tutulan takvâ ve amel-i salih esaslarını düşündüm.”¹

Nursî bu ifadesinde ahlâkî küllîlere dair bir tasnif sunmakta ve onu üç makam halinde ele almaktadır: İman, takvâ, salih amel. Bunları birbirine kendisi için sevk olundukları şey bağlar ve onları kaynaklarıyla temellendirir. Sonra onları birbiri ardınca sıralayıp tarif eder.

Bu makamlar, “bu tahribat ve sefahat ve cazibedâr hevesât zamanı” için sevk olunmuştur.² Sonra bunlar, Kur’ân-ı Kerîm’de temellenmiştir; Kur’ân, onların en esaslı temelidir ve onları önem derecelerine göre düzenleyen de odur.

“İman,” insan hayatındaki her şeydir; o, Nursî’nin ifadesiyle “hayatın ekmeği”dir.³ Bu tarif, normal insan hayatıyla ilgilidir. Nitekim “ekmek” de hayatın esasıdır.

“Takvâ,” “menhiyyattan ve günahlardan ictinab etmektir.”⁴ “Salih amel” ise “emir dairesinde hareket ve hayrat kazanmaktır.”⁵

Bu makamların en üstünü, “iman” makamıdır. Sıra bakımından en aşağısı “salih amel”dir. Ortası ise “takvâ” makamıdır.

Bu makamların hepsinin birden bir insanda toplanması nadirdir. Toplandığı zaman ise kişi, Kur’ân’ın Hz. Peygamber’i vafettiği şu hal üzere olacaktır: “Şüphesiz sen büyük bir ahlâk üzerindesin.”⁶

Hız. Peygamber, Kur’ân’ın beyan ettiği bu üç makamı da kendisinde toplamıştır. Bu sebeble, Hız. Aişe’nin vafettiği üzere “onun (sa) ahlâkı Kur’ân’dı.”⁷

Bu sıralamaya rağmen, bu makamlar arasında büyük bir tedâhül bulunmaktadır. Salih amel, imandandır ve esası takvâdır. Takvâ, imanın yoludur ve salih amele dayanır. İman, ancak takvâ ve salih amel ile kâmil hale gelebilir. Bu tedâhül, mefhumlarının tedâhülüne binaen ahlâkî istihlakların da tedâhül etmelerine yol açar. Öyle ki bazı hallerde onları sınıflandırmak imkansızlaşır. Bu durum, her hasletin müstakil bir fazilet olduğuna delalet eden bir göstergedir. Bu sebeble, küllîler ve cüz’iler hakkındaki görüşlerin önemi azalır. Ahlâkî cüz’î olduğunu düşündüğümüz bir şey, bir başka faziletin celbine sebep olabileceği için, ahlâkî küllîye dönüşebilir. Mesela kişi, asîl (kerîm) iken, aynı zamanda cömert ve infak edicidir. Âdil iken, aynı zamanda halîm ve müşfikdir. Reziletler bakımından da durum aynıdır. Ancak tüm bunlar, araştırmacının, ahlâkî hasletleri birbirlerinden

¹ Bk. *el-Melâhık*, s. 168, RNK, s. 1632; *Murşidu ehli’l-Kur’ân*, s. 192.

² Bk. *el-Melâhık*, s. 169, RNK, s. 1632; *Murşidu ehli’l-Kur’ân*, s. 192.

³ *Murşidu ehli’l-Kur’ân*, s. 54.

⁴ *A.g.e.*, s. 192.

⁵ *A.g.e.*

⁶ *el-Kalem*, 4.

⁷ Bu uzun bir hadis olup Sad b. Hişam b. Amir’den mervidir. Bk. Müslim, *Salâtu’l-musâfirin ve kasruha*, bâbu câmii salâti’l-leyl, 1/513, hd no. 746; Ebu Davud, *Salât, bâbu salâti’l-leyl*, 2/40, hd no. 1342; Nesâî, *bâbu kıyâmi’l-leyl*, 3/199, thk. Muhammed M. Abdulhamid, *el-Mektebetu’l-Misriyye*, Beyrut.

ayırt etmesine ve söz konusu hasletlerden birinin başka cüz’î hasletleri tazammun edip edemeyeceğini araştırmasına engel değildir. Öyleyse, rezilet olsun, fazilet olsun bu hasletlerin sûreti, kısmen imkan verdiği sürece, böyle bir tasnif yapmaya engel yoktur. İşte, Nursi’nin aralarında bulunduğu İslam mütefekkirlerinin yapmaya çalıştığı şeyde budur.

5. Makam esasına göre küllîlerin tasnifi:

5.1. İman makamı:

İman makamının zıddı ve nakizi, küfür makamıdır. İman makamının zıddı küfür olduğundan Nursi’nin onu birinci makam kılması evleviyet arzeder. Küfürün, mezmum ahlâkî hasletlere yol açması gibi, iman da övülen ahlâkî hasletlere yol açar. Mümin, imanyla mekarim ve fazilet mertebelerinde dolaşırken kafir de küfrüyle rezilet ve kötülük mertebelerinde sürter. Müminden çoğunlukla ancak hayırlı bir fiil sadır olur. Kafirden de çoğunlukla şerli fiil ve söz sadır olur. Küfürün ameli, mutlak olarak menfî bir ameldir. İmanın ameli ise mutlak olarak müspet bir ameldir. İman da onun aslıdır. İmanın tadı hoş ve tatlıdır; ârizî olan küfürün tadı ise acıdır. Hadis-i şerifte şöyle denilir:

“Her kimde üç şey bulunursa imanın tadını tadar: Allah ve Resulünün ona her şeyden daha sevimli olması; kişinin ancak Allah için sevmesi ve ateşe atılmaktan nefret ettiği gibi küfre dönmekten nefret etmesi.”¹

Hadis, bunu “tad” ile ifade etmektedir. Çünkü Allah Teâlâ, Kur’ân’da imanı bir ağaca benzetmiştir: “İyi kelimenin misali, iyi bir ağaç gibidir.”² Buradaki kelime, kelime-i tevhiddir, ağaç da imanın aslıdır; dalları ise ahlâkî hasletlerin hepsidir ki bunlar imana dahildirler.³ Nursi, bununla ilgili birçok mühim husus zikreder. Biz burada iki türü ayırdedeceğiz: Biri, iman makamına ait ahlâkî küllîlerdir. Diğeri imanın iktiza ettiği şeylerden olan ahlâkî küllîlerdir.

5.1.1. İman makamına ait ahlâkî küllîler:

Bunlara bu adı vermemizin sebebi, onların bir bütün olarak “iman”ın açıklanmasına ve onun öneminin izahına giriş mahiyetinde olmalarıdır:

“**İman, hayatın ekmeği ve tasavvuf, meyvesidir.**” (Bu ıstılah için bk. *Murşidu ehli’l-Kur’ân*, s. 54)

“**İman, rahattır.**” (Bu ıstılah için bk. *Gençlik Rehberi*, s. 60)

“**İmanı kurtarmak, bu zamandaki en büyük ihsandır.**” (Bu ıstılah için bk. *el-Melâhik*, s. 259; *Murşidu ehli’l-Kur’ân*, s. 44)

“**İman ile meydan okuma.**” (Bu ıstılah için bk. *Murşidu ehli’l-Kur’ân*, s. 56)

¹ Enes b. Mâlik’ten rivayet edilmiştir, bk. Buhâri, İman, bâbu halâveti’l-ıman, bk. Fethu’l-bâri, 1/60, hd no. 16.

² İbrahim, 26.

³ Bk. Fethu’l-bâri, 1/60 (bazı değişikliklerle birlikte).

“**Ahireti kurtarmak.**” Ayrıca “**Âhiretimizi nasıl kurtarırız?**” şeklinde soru sigasıyla da gelir. (Bu ıstılah için bk. *Gençlik Rehberi*, s. 10, 35)

“**Âhirete imanın zorunluluğu.**” (Bu ıstılah için bk. *Gençlik Rehberi*, s. 85 vd.)

“**İbadetin gayesi.**” (Bu ıstılah için bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 66)

“**Senin yaratılmadaki en büyük gaye.**” (Bu ıstılah için bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 59)

5.1.2. İmanın Gereklere Dair Ahlâkî Küllîler:

Bu başlığı koymamızın sebebi, imanın ancak onlarla müstakim halde olmasıdır. Bu sebeple bunlar, imanın gereklere olmuştur. Bu gerekliliklerin üç rüknü vardır: Namaz, zikir ve dua.

a-Namaz: Onunla ilgili ahlâkî küllîler şöyledir:

“**Namaz, dinin direğidir.**” (Bu ıstılah için bk. *Hakâiku'l-îmân*, s. 13 vd.)

“**Namaz vakitlerinin hikmetleri.**” (Bu ıstılah için bk. *Hakâiku'l-îmân*, s. 16 vd.)

“**Namaza iştihak.**” (Bu ıstılah için bk. *a.g.e.*, s. 27 vd.)

“**Kûmû lillâhi kâniîn.**” (el-Bakara, 2/238) (Bk. *el-Lemeât*, s. 241).

“**Namaz zikirleri konusunda tembellik gösteren kişiye.**” (Bu ıstılah için bk. *Kitâbu's-sunneti'n-nebeviyye*, s. 47-8)

b-Zikir: Onunla ilgili ahlâkî küllîler:

“**Kalbin uyanıklığı.**” (Bu ıstılah için bk. *Gençlik Rehberi*, s. 67)

“**Zikir, feyzden hali değildir.**” (Bu ıstılah için bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 57)

“**Esmâ-i hüsnâ, tüm hakâik ve ulûmun menbaidir.**” (Bu ıstılah için bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 57)

“**Bismihî sübhânehu**” kavlinde görüldüğü üzere “**Allah'ı tesbih**” (Bu ıstılah için bk. *Gençlik Rehberi*, s. 46, 50, 53, 109)

“**el-Kuddûs**” (Bu ıstılah için bk. *Risâletu'l-ismi'l-a'zam*, s. 14; *el-Lemeât*, s. 517)

“**el-Adl**” (Bu ıstılah için bk. *Risâletu'l-ismi'l-a'zam*, s. 23; *el-Lemeât*, s. 523)

“**el-Ferd**” (Bu ıstılah için bk. *Risâletu'l-ismi'l-a'zam*, s. 48; *el-Lemeât*, s. 539)

“**el-Hayy**” (Bu ıstılah için bk. *Risâletu'l-ismi'l-a'zam*, s. 75; *el-Lemeât*, s. 557)

“**el-Kayyûm**” (Bu ıstılah için bk. *Risâletu'l-ismi'l-a'zam*, s. 100; *el-Lemeât*, s. 537)

“**el-Hakem**” (Bu ıstılah için bk. *Risâletu'l-ismi'l-a'zam*, s. 31; *el-Lemeât*, s. 528)

c-Duâ: Duâ ile ilgili küllîler:

“**İstiâzenin hikmeti**” (Bu ıstılah için bk. *Hakâiku'l-îman*, s. 35; *el-Lemeât*, s. 109)

“**Duâ, ibadetin özüdür.**” (Bu, daha önce zikredilmiş olan bir hadis¹ olup ıstılah mahiyetindedir; şerhi için bk. *es-Sunnetu'n-nebeviyye*, s. 52)

“**Duâ ile yardım.**” (Bu ıstılah için bk. *el-Melâhık*, s. 173)

Bu küllîlerin karşısında küfür makamına ait başka küllîler bulunmaktadır. Bunların hepsi, iman makamı içinde sevk edilmiştir; çünkü imanla ilgili sözün itmâmı, onun zıddının zikredilmesiyle olur. Nursî, küfür zincirini halka halka nakzetmeye devam eder; bunu ya küfrün kötülükleri ve menfilikleri ışığında imanın güzelliklerini ve müspet yönlerini beyan etmek üzere iman ile küfür arasında bir karşılaştırma esnasında yapar veya kâfirin küfrü sebebiyle âkıbette varacağı neticeyi beyan sadedinde veya farklı derecelerine ve kendilerinden sadır olan şerhlerle birlikte onların mensubiyetlerindeki farklılığa göre küfre sebep olan şeytanlardan sakındırma sadedinde yapar. Tüm bunlara, müstakil bir birim halinde toplu olarak sunduğumuz şu küllîler delalet eder:

“**İman ile adem-i inkâr arasındaki fark.**” (Bu ıstılah için bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 64)

“**Kâinâtın küfre öfkelenmesi.**” (Bu ıstılah için bk. *Hakâiku'l-imân*, s. 60)

“**Küfür yolunun zorluğu ve elemeleri.**” (Bu ıstılah için bk. *Hakâiku'l-imân*, s. 52)

“**Küfür, mahlûkların hukukuna tecavüz eder.**” (Bu ıstılah için bk. *Hakâiku'l-imân*, s. 41)

“**Şeytanların varlığını isbat.**” (Bu ıstılah için bk. *Hakâiku'l-imân*, s. 58)

“**Şeytanın yaratılmasındaki hikmet.**” (Bu ıstılah için bk. *Hakâiku'l-imân*, s. 40)

“**Şerri yaratmak, şer değildir.**” (Bu ıstılah için bk. *Hakâiku'l-imân*, s. 48)

5.2. Takvâ makamı:

Nursî'nin takvâ makamı için verdiği tarif, bu makamla ilgili küllîlerin elde edilmesinde ve temyizinde mühim bir delildir. İncelemeden sonra görülür ki, takvânın yeri, ancak iman ile salih amel arasındadır. O, imandan salih amele veya aksi cihette geçiş için bir köprü durumundadır. Kişi, mümin olup salih amel işlediğinde mutlaka müttaki olur. Takvâ, hakiki mümini, salih amele sevkeder; çünkü Nursî, *Lâhikalar*'da “takvâ ve amel-i sâlih” ifadesini kullanır.²

Bu makamla ilgili küllîler, gayeleri bakımından dört türe ayrılırlar:

5.2.1. Umûmî küllîler: Bunlar, takvâ ile ilgili umumî meselelere delâlet etmeleri sebebiyle muayyen bir mihver etrafında tasnif edilmeleri mümkün olmayan küllîlerdir. Mesela şunlar böyledir:

“**Dünyada cennet lezzeti.**” (Bu ıstılah için bk. *el-Lemeât*, s. 66; *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 177)

¹ Tirmizi, Sünen, Daavat, Fadlû'd-Dua, Hadis no: 3371.

² Bk. *El-Melâhık*, s. 168; *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 192; *Murşidu's-şebâb*, s. 136.

“İnsanların en mutlusu kimdir?” (Soru sigasıyla gelen bu ıstılah için bk. *Gençlik Rehberi*, s. 124)

“İnsanın fakr ve zaafı.” (Bu ıstılah için bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 17)

5.2.2. Beşerî Nefisle İlgili Küllîler: Bunlar arasında şunlar sayılabilir:

“Nefsin fuzûlîyatını terk.” (Bu ıstılah için bk. *el-Melâhık*, s. 171)

“Nefsini kötülüklerden arındıran, kurtuluşa ermiş; onu kötülüklerle gömen de ziyan etmiştir.” (İstılah makamında zikredilen bu iki âyet (eş-Şems, 91/9-10) ile ilgili tefsir için bk. *el-Lemeât*, s. 241)

“Nefis hakkında hüsn-ü zanda bulunmayınız.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 40)

“Gaflet, nefsin firavunluğunun sebebidir.” (Bu ıstılah hakkında bk. *a.g.e.*, s. 36)

“En kötü unutkanlık, nefsin unutulmasıdır.” (Bu ıstılah hakkında bk. *a.g.e.*, s. 35)

“Nefsinden başla.” (Bu ıstılah hakkında bk. *a.g.e.*, s. 20)

“Nefsin pencerelerinin kapatılması.” (Bu ıstılah hakkında bk. *a.g.e.*, s. 31; *el-Melâhık*, s. 310)

“Nefsin akla teslim olması.” (Bu ıstılah hakkında bk. *a.g.e.*, s. 30)

“Nefsime hüsn-ü zan beslemem.” (Bu ıstılah hakkında bk. *el-Melâhık*, s. 307)

5.2.3. Hak ve Hakikatle İlgili Küllîler: Bunlarla ilgili olarak şunlar verilebilir:

“Hakka hizmet, enâniyetin terkinin gerektirir.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 39)

“Hakikat ilmi nasıl elde edilir?” (Bu ıstılah hakkında bk. *a.g.e.*, s. 66)

“Nezih bir hakikate olan ihtiyaç.” (Bu ıstılah hakkında bk. *a.g.e.*, s. 68)

5.2.4. Bir Kısım Rezîletlerden Sakındırma İle İlgili Küllîler: Misal olarak şunlar verilebilir:

a-Günahlar: Misal olarak şu ifadelerine bakılabilir:

“Âhir zamanda günahlar.” (Bu ıstılah hakkında bk. *el-Melâhık*, s. 121)

“Hücum eden günahlara mukabele etmek.” (Bu ıstılah hakkında bk. *el-Melâhık*, s. 139)

“Asrın marazı.” (Bu ıstılah hakkında bk. *el-Melâhık*, s. 200; *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 227)

b-Diğer rezîletler: Misal olarak:

“Haram nazar.” (Bu ıstılah hakkında bk. *el-Melâhık*, s. 312-3)

“Şöhret, ayn-ı ri'yâdır.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 37)

- “**Gururu bırak ve selefe yakından bak.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *a.g.e.*, s. 36)
- “**Adâvet ve inattan kaynaklanan şey.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *a.g.e.*, s. 208)
- “**Kalbindeki düşmanlığa düşman ol.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *a.g.e.*, s. 208)
- “**Şikayet, belâdır.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Gençlik Rehberi*, s. 117)
- “**Şefkat eleminden nasıl kurtuldun?**” (Bu ıstılah hakkında bk. *el-Melâhık*, s. 205)
- “**Müfrit şefkatin dengelenmesi.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *a.g.e.*, s. 123)
- “**Manevî makamları araştırmamak.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 121)
- “**Riyaya sevkeden ve ondan alıkoyan şeyler.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *el-Melâhık*, s. 139)
- “**Şeytanî iki desise.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 228)
- “**Mücâdeleden/cedelleşmekten sakın.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *a.g.e.*, s. 123)
- “**Kadın fitnesi.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Gençlik Rehberi*, s. 24)
- “**Unutkanlık marazı.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *a.g.e.*, s. 134)

5.3. Salih amel makamı:

Bu, ahlâkî bir makam olup, vücûb ifade eden bir emirle talep edilmiştir: “Salih ameller işleyin! Kuşkusuz Ben, yaptıklarınızı görmekteyim.”¹ Bu konunun tasnifi ve bu hususta vârid olan hadisler uyarınca mertebesinin belirlenmesi konusunda âlimlerin farklı görüşleri bulunmaktadır. Bazı hadisler, amellerin tümünü İslam’dan bir parça kılar.² Bazıları ise onları imandan bir cüz’ olarak ifade eder. Bazıları da onları kendi başına, müstakîl olarak ele alır.³ Ancak “selefin ve ehl-i hadisin meşhur kavli, imanın söz, amel ve niyet olduğu ve amellerin hepsinin imana dahil olduğudur.” Şâfiî, bunu sahabe ve tabiinden nakleder.⁴ Salih amel, önemi sebebiyle 100’den fazla âyette imanla birlikte anılır. Bunlar içinde sadece, söz konusu üç makamı kendinde cemedən şu âyetle yetiniyoruz:

“İman edip de salih ameller işleyenler, bundan böyle sakınıp imanlarında sebat ettikleri ve salih amel işledikleri, sonra yine sakınıp iman ettikleri, sonra da bu takvâ ile beraber ihsan üzere oldukları takdirde, (önceden) tattıklarından dolayı günah yoktur. Allah, muhsinleri sever.”⁵

¹ es-Sebe’, 34/11.

² Daha önce geçen Cibril hadisi. Bk. İbn Receb, *Câmiu'l-ulum ve'l-hikem*, s. 104.

³ Misal olarak bk. Hatib Bağdâdi, *Kitâbu iktizâi'l-ilm el-amel*, thk. Nasıruddin Elbâni. Bu eser, bu konuda yazılmış iyi bir eserdir.

⁴ *Câmiu'l-ulum ve'l-hikem*, s. 104.

⁵ el-Mâide, 5/93.

Burada ihsân, salih amel cinsindedir.

Amelin, iman ve takvâdan sonra gelmesi, ubûdiyetin gereğidir. Amel, kişinin imanını ve takvâsını tasdik edici olan şeydir. Bu sebeble hadis-i şerifte şöyle vârid olmuştur:

“İman, kalble bilmek, lisanla ikrâr ve erkân ile amel etmektir.”¹

Nursî'nin “hayırları kazanmak için emredilmiş olan fiil”² şeklindeki salih amel tarifini, yukarıda geçen çerçeve içine yerleştirdiğimizde, bunun câmi' bir tarif olduğunu görürüz. Çünkü emredilmiş olan hususlar (me'mûrât), İbn Kayyım'ın da dediği üzere, “hayırdır ve hayırlara götürür. Hayır, O'nun (cc) elindedir.”

Salih amel, iman ve takvânın tercümanıdır. Çünkü o, amellerin salâh vasfı ile vasıflandırılmasının şartındandır. Sonra o, tek bir maksadın gerçekleştirilmesi cihetini gözetir; bu da müttakî müminin, salâh fiiliyle azıklanma fırsatını kullanmasıdır. Salih kul, hayırlı fiile ancak hayr kazanmak için yönelir. “Hayırlara koşuşun.”³

Elimizde bu makama delâlet eden çok sayıda ahlâkî küllî bulunmaktadır. Bunlar gayeleri bakımından dokuz türe ayrılırlar:

5.3.1. Sâlih Amelin Ancak İmana Hizmet Edeceğini Gösteren Ahlâkî Küllîler:

“İslam'ın esasları için çalışmak, en öncelikli olan şeydir.” (Bu ıstılah hakkında bk. *el-Melâhık*, s. 148)

“İman hizmeti, en yüce vazifedir.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 44)

“İman hizmeti, her şeyin üstündedir.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 45; *el-Melâhık*, s. 145)

“Müspet, yapıcı amel.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 132-3)

“İnâyet-i Rabbâniyyeyi ilana niçin mecburuz?” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 126)

“Hak, galip gelir.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Hakâiku'l-ıman*, s. 172)

“Şimdiki zamanda en mühim amel.” (Bu ıstılah hakkında bk. *el-Melâhık*, s. 114)

“Vacipten daha öncelikli olan bir vâcip.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 51)

¹ Bk. Suyuti, *Ed-durru'l-mensur*, Şura Sûresi tefsiri, 6/10, Dâru'l-fikr, Beyrut; Târihu Bağdad, 1/255, 79 nolu terceme, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut; Ebu Hâtîm İbn Hibbân, *Mecruhin*, 2/106, Dâru'l-va'y.

² Bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 192.

³ *el-Mutaffîfîn*, 83/26.

5.3.2. Sâlih Amel İşlemede Faydalı Olan Ahlâkî Küllîler:

- “İhlâs.” (Bu ıstılah hakkında bk. *el-Lemeât*, s. 225)
- “İhlâs kuvveti.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 135)
- “İhlâsın mâniî” (Bu ıstılah hakkında bk. *el-Lemeât*, s. 246-250)
- “İhlâs yokluğunun ilacı.” (Bu ıstılah hakkında bk. *el-Lemeât*, s. 228-9)
- “İhlâsı kazanma.” (Bu ıstılah hakkında bk. *el-Lemeât*, s. 246)
- “İhlâsın idâme ettirilmesi.” (Bu ıstılah hakkında bk. *el-Lemeât*, s. 248-9)
- “Menfaatlerden tecerrüd.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 74)
- “Manevî şerefle yetininiz.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 135)
- “Muhabbet.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Gençlik Rehberi*, s. 159)
- “En büyük iyilik.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 55)
- “İktisad.” (Bu ıstılah hakkında bk. *el-Lemeât*, s. 211)
- “Vazifene yapış.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 108)
- “Kusurları hediye etmek.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 205)
- “Tahrip kolaydır.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Hakâiku'l-iman*, s. 39)
- “En hayırlı gençlik.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Gençlik Rehberi*, s. 125)
- “Vesveselerin ilacı.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Hakâiku'l-iman*, s. 46; *el-Melâhık*, s. 101)
- “Boğulmadan önce uyan.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Gençlik Rehberi*, s. 133)
- “Uyuyan uyanıklar.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Gençlik Rehberi*, s. 132)
- “Kanaat ve hırs mizanı.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 166)
- “Mal sevgisi ve tamah eksiklidir.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 211)

5.3.3. Ameli Temellendiren Ahlâkî Küllîler:

- “Himmetin, halkı değil Hâlık'ı râzı etmek olsun.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 132)
- “Kur'ân nûrunun yardımıyla ile mücâhede.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 48)
- “Allah yolunda bir an, bekâya sebep olur.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 76)
- “Dünyevî kazançlar için dinden vesile kılma.” (Bu ıstılah hakkında bk. *el-Melâhık*, s. 243)

“Amellerin efdali, en kuvvetlisidir.”¹ (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 213)

“Âyetlerimi az bir karşılık ile satmayın.” (el-Bakara 2/41) (Salih ameli temellendiren bu kaide, *el-Lemeât*, s. 241’de tefsir edilmiştir.)

“Ülfet edilen şeyi ma'lûm sanmak.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 230)

“Mesajımı ilet, başarıyı Allah’a bırak.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 108)

5.3.4. Amelleri Sâlih Amel Haline Gelineye Kadar İttibâ', İktidâ ve Sohbet Üzere Amel Edenler İle İlgili Ahlâkî Küllîler:

“Allah’a en yakın yol.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 12)

“Sünnet-i nebeviyeye ittibâ zarureti.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 18)

“Sahabe-i Kirâmın yolu.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 135)

“Sâliklerin sohbetiyle övünme.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 116)

“Hakikat ehlinin sohbeti.” (Bu ıstılah hakkında bk. *el-Melâhık*, s. 99)

“Kahramanların sadakası.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 73; *el-Melâhık*, s. 132)

5.3.5. Salâhı Arayan Her Âmili Cemaata Sarılmaya Yönelten Ahlâkî Küllîler:

“Cemaat vakti.” (Bu ıstılah hakkında bk. *el-Melâhık*, s. 100)

“Cemaat içinde ferdin vazifesi ve yeri” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 101)

“Ferd değil cemaat.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 101)

“Ben değil biz.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 103)

“Cemaatin mahsulünü tek bir şahsa isnad etmeyiniz.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 105)

“Nûr mesleğinin esası uhuvvettir.” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 105)

¹ Buradaki “en kuvvetlisi” (ahmezuha) ifadesi, şu rivayetten alınmadır:

İbn Abbas'ın (ra) rivayetine göre “Hz. Peygamber'e ‘Hangi amel efdaldir?’ diye sorulduğunda o (sa), ‘En kuvvetlisi’ diye cevap vermiştir.” *Tâcu'l-arûs*'ta bu ifadenin mecâz olduğu söylenir. Bk. *Tâcu'l-arûs*, 8/53.

“**Tesânüd ve terâbutun ehemmiyeti.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 106)

“**Uhuvvet bağları.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 107)

“**İnneme'l-mu'minûn ihvetun kalesine girin.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 119)

“**Şahs-ı manevî.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 101)

“**Emr hususunda onlarla istişâre et.**” (Âlu İmrân, 3/159) (Bu âyetin tefsiri bk. *el-Melâhık*, s. 237)

“**Benliğin unutulması.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 122)

“**Rahathğın/huzurun yayılması.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 112)

“**Birbirinizin yarasını sarın.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 113)

“**Enâniyet ve gururun eritilmesi.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 104)

“**Uhrevî manevî ortaklık.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 102)

5.3.6. İslam İçin Çalışanları İhtilaf ve Tefrikadan Men Eden Ahlâkî Küllîler:

“**Tefrika ve hizipleşmeden sakının.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 209)

“**İhtilaflarınızı unutun.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 118)

“**Birbirinizle çekişmeyin; sonra korkuya kapılırsınız da kuvvetiniz gider.**” (el-Enfâl, 8/46). Bu âyet hakkında bir yorum için bk. *el-Lemeât*, s. 241.

“**Tenkid sahasını genişletmeyin.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *el-Melâhık*, s. 212)

“**İslam, inzivayı/tehayuz reddeder.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 203)

“**Müspet ve menfi ihtilaf.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 209)

“**Araçlarda ihtilaf edilse de esaslarda ittifâk.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 210)

“**Münâkaşa ile vaktinizi zayı etmeyiniz.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 125)

“**Kötülükleri mestur bir halde bırakın.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 166)

“**Aranızda müsamahalı olun.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 124)

“**Kardeşinin hatalarını az gör.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 114)

“**Dâhilî münâkaşaları terk.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 117)

5.3.7. *Amelî ve Fikrî Amelî Muayyen Faziletlere Yönelten Ahlâkî Küllîler:*

“**İlimler bize âhireti öğretir.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Gençlik Rehberi*, s. 76)

“**Fikir ticaretinde aldatmaktan sakının.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 226)

“**Tefekkür, nurdur.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 19)

“**Fikrî ibadetle dünyevî maksatlar talep olunmaz.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 137; *el-Melâhık*, s. 219)

5.3.8. *Amel Edenlere Belâ ve İmtihanların Hikmetini İkaz Eden Ahlâkî Küllîler:*

“**İmtihanlar, sâdıkların mihenk taşıdır.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 214)

“**İmtihan ve tecrübenin hikmeti.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 215)

“**Büyük imamlara uyun.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 219)

“**Şeytanın desiseleri hakkında.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Hakâiku'l-iman*, s. 66)

“**Sadaka, belâyı defeder.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *el-Melâhık*, s. 109)

5.3.9. *Salih Amel İşleyenlerin Muhalifleri İle Olan Muamelelerine Dair Ahlâkî Küllîler:*

“**Taarruz edenlerle muamele esasları.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 211)

“**Sineklerin sokmasıyla meşgul olmayın.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Murşidu ehli'l-Kur'ân*, s. 115; *el-Melâhık*, s. 214)

“**İns şeytanlarından sakının.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Gençlik Rehberi*, s. 143)

“**Dalâlete gidenin şekâvetinin ve müminin saadetinin sırrı.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Gençlik Rehberi*, s. 143)

“**Dalâlet ehli ve onların hakka ve hak ehline mukavemet edebilmesi.**” (Bu ıstılah hakkında bk. *Hakâiku'l-iman*, s. 55)

SONUÇ:

Bu sunuşta, ahlâkî küllîleri açıkladık ve onların, içinde sunuldukları üslup ve kalıplara değindik. Özelde, Risale-i Nurlarda ahlak sorununun araştırılmasında takip edilen yol ve metoda işaret ederek ahlâkî küllîleri şekil ve mefhum bakımından ele aldık. Ardından diğer Müslüman düşünürler ile Said Nursi’de ahlâkî küllîlerin tasnif tarzlarını işledik. Daha sonra Nursi’nin belirlediğini ve kastettiğini düşündüğümüz makam ve mertebeler uyarınca, Risalelerdeki küllîlerin tasnifi üzerinde durduk.

Bu sunuş, Risale-i Nurlar hakkında henüz bana ulaşmamış olan diğer kaynaklardaki araştırmalarla beraber devam edecek olan bir çalışmadır. Bunu yine Nursi’nin benimsediği görüşler ve onun bu ıstılahları kullanmadaki kastı hakkında ayrıntılı çalışma ve açıklama takip edecektir.

Bu çalışma, Risale-i Nurlardan çıkarılacak şümüllü ahlâkî sözlüğe dair araştırma yolunu aydınlatacaktır. Bu çalışma, bu sempozyumdan, topluluk halinde araştırma yapmaya dair bir atölye çalışması çıkarsa daha da taçlanmış olacaktır. Topluluk halindeki çabalar, başarıyla neticelenir. Nursi’nin dediği gibi “cemaatin mahsulü bir tek şahsa izafe edilemez.”

Allah’ın salat ve selamı, kulu ve nebisi Muhammed üzerine olsun!